

K REKONŠTRUKCII VÁROSSOVHO AXIOLOGICKÉHO ODKAZU

TATIANA SEDOVÁ, Filozofický ústav SAV, Bratislava

SEDOVÁ, T.: Váross' Axiology Revisited
FILOZOFIA 52, 1997, No. 5, p. 288

The paper aims at a reconstruction of the conception of axiology of M. Váross, an outstanding Slovak philosopher, trying to establish axiology as an autonomous discipline based on arguments which could be empirically tested mainly by means of psychology of personality as the opposition to speculative metaphysics of values. The author (she) reviews Váross' book *Introduction into Axiology*, showing in detail his methodological argumentation, conclusions and his conceptual background. A special attention is paid to the anthropological basis of Váross' analyses applied in his examination of the axiological phenomena, such as evaluation and its relatedness to the experience of values, axiological subject and axiological immanence, axiological consciousness and its structure, the relationship between axiological and epistemological activities, the nature and the essence of norms, the relationship between norms and values, ontic status of ideals, the standards of values and norms, the kinds of evaluation, validity and accuracy of value judgements etc.

Marian Váross (7. 2. 1923 Martin - 21. 11. 1988 Bratislava), *popredný predstaviteľ slovenskej vedy a kultúry. Na formovanie a vyzrievanie Városových filozofických názorov mali významný vplyv jeho študijné postgraduálne pobyty na parížskej Sorbonne (1945-1947) a v Cambridge vo Veľkej Británii (1947-1948). Počas týchto pobytov vznikli rozsiahle práce, ktoré doposiaľ neboli v slovenčine publikované - Le fanatisme (Une analyse psychologique et axiologique, L'intuitivisme comme théorie de la connaissance. V Cambridge napísal priekopnícke dielo Axiológia ako teória hodnôt a hodnotenia.*

Tvorivé úsilie a jeho produkty z oblasti filozofie však Váross po návrate z cudziny nemohol nikdy naplniť v inštitucionalizovanej podobe, čo mu však nezabránilo v ich rozvíjaní a prehlbovaní mimo oficiálneho prúdu filozofie. Po ustanovení SAV v r. 1953 M. Váross inicioval založenie Kabinetu pre teóriu a dejiny umenia, z ktorého neskôr vznikol Ústav teórie a dejín umenia. Váross sa stal jeho riaditeľom a v tejto funkcii pôsobil do r. 1970. Keď ho v období normalizácie zbavili funkcie i možnosti publikovať, pracoval ako úradník v Slovenskej národnej galérii až do svojho odchodu do dôchodku v r. 1984.

Városov teoreticko-mysliteľský záber a dielo je mimoriadne rozsiahle a bohaté. Városova kniha, skrátaná verzia práce, ktorú napísal v Cambridge a ktorá vyšla pod názvom Úvod do axiológie až v r. 1970, je zakladajúcim činom etablujúcim axiológiu ako samostatnú, nešpekulatívnu disciplínu s vlastným terénom bádania a s vlastnou metódou.

Váross patrí k popredným predstaviteľom historicko-umeleckej a teoreticko-kritickej tvorby. V päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch napísal celý rad väčších aj menších monografií venovaných jednotlivým postavám výtvarného umenia. Je autorom diel zakladajúceho významu pre vývin moderného slovenského umenia.

Teoretické state, štúdie, glosy, portréty, recenzie neuverejňoval len v mnohých odborných časopisoch (*Filozofický časopis, Umění, Ars, Umelecký mesačník, Estetika*) doma aj v zahraničí (nemecké, talianske, francúzske, poľské a sovietske revue a zborníky), ale aj na stránkach rôznych denníkov a najmä v Kultúrnom živote.

T. S.

Stat' je pokusom o rekonštrukciu Várossovho axiologického odkazu, jeho úsilia o konštituovanie axiológie ako autonómnej disciplíny v opozícii voči špekulatívnej filozofii hodnôt. Najmä na základe diela *Úvod do axiológie* sa interpretujú hlavné východiská, závery a pojmový aparát. Osobitne sa akcentuje antropologická optika autorových úvah, prostredníctvom ktorej pristupoval k axiologickým fenoménom.

Úvod. Hoci hodnoty, normy, ideály a hodnotenie patria do okruhu našej každennej skúsenosti, teoretická reflexia tejto problematiky je v kontexte domácej filozofie ojedinelá. Pokusy tematizovať a rozvíjať axiologické fenomény, explikovať základné axiologické pojmy možno spočítať na prstoch jednej ruky. Zväčša ide o práce poplatné duchu doby a poznačené presilou gnozeologického prístupu k hodnotám a hodnoteniu. Dielo, ktoré sa vymyká marxistickým meradlám axiologických javov, predstavuje práca *Úvod do axiológie* z pera M. Várossa, ktorý je vlastným zakladateľom axiológie ako samostatnej, nešpekulatívnej disciplíny. Ide o prácu pôvodnú záberom aj štruktúrou. Vznikla na podklade rozsiahleho rukopisu *Axiológia ako teória hodnôt a hodnotenia*, ktorý autor napísal počas svojho pobytu v Cambridge v roku 1949. Dielo, ktoré uzrelo v skrátenej verzii svetlo sveta až v roku 1970 a onedlho v dôsledku okolností mimofilozofickej povahy upadlo neprávom do zabudnutia, si zasluhuje pozornosť nielen z historických dôvodov.

Predložená stat' je pokusom o rekonštrukciu základných premís, postupov a záverov Várossovho úsilia o axiológiu, pričom nejde o kritické vyrovnanie sa s rozvíjanými názormi, ale aj o sprítomnenie myšlienkového odkazu, ktorý ešte len čaká na svoje zhodnotenie a zužitkovanie.

K chápaniu axiológie ako svojbytnej disciplíny. M. Váross sa pokúsil koncipovať axiológiu ako svojbytnú filozofickú disciplínu, ktorá by sa svojím východiskom, metódou a formuláciou problémov líšila od tradičnej špekulatívnej filozofie hodnôt, ale ktorá by na druhej strane umožnila verifikáciu svojich tvrdení prostredníctvom empirie, najmä psychológie osobnosti a sociálnej psychológie. Za vlastný terén axiológie Váross pokladá všeobecnú koncepciu hodnôt a hodnotenia, pričom táto všeobecná teória slúži ako východisko pre jednotlivé axiologické disciplíny - estetiku, etiku, právo, ekonómiu. Teoretickým východiskom autorovho prístupu k axiológii je výsostne antropologická perspektíva. Vo svojich úvahách Váross uplatňuje postup od rozboru

hodnotenia ako prejavu človeka k analýze hodnôt, pričom v pozadí je isté chápanie osobnosti, jej štruktúry a prejavov. Z antropologickej teoreticko-metodologickej pozície potom odmieta názory, ktoré vyčleňujú existenciu hodnôt ako mimočasopriestorových entít bez vzťahu k hodnotiacemu vedomiu. Axiologické kategórie interpretuje vo svojom diele ako *antropologické pojmy*, ktoré sa vzťahujú iba na ľudskú realitu. Podľa tohto chápania sú teda akékoľvek paralely medzi hodnotiacimi postojmi subjektu, osobnosti a živočíšnou ríšou zavádzajúcimi antropomorfizmami.

Váross zavrhuje metafyzicko-špekulatívne postulovanie téz, ktoré neprípúšťajú nijakú procedúru intersubjektívneho a vlastne ani introspektívneho overovania. Opakovane zdôrazňuje význam empirického skúmania hodnotiacich procesov prostriedkami psychológie. Hlavnú úlohu pripisuje "psychológii ľudských postojov", individuálnej a sociálnej psychológii. V motivácii vyčleňuje reflexné postoje, impulzívno-citové (parciálne a integrálne) a intelektuálne (parciálne a integrálne) ([2], 114).

Tieto podnety, hybné pružiny ľudského správania a konania, ktoré sa navzájom líšia svojou povahou a miestom v štruktúre osobnosti pri hodnotení, prežívaní hodnotenia a hodnotiacich výrokoch, sú prístupné empirickému výskumu. Kým prvé dve skupiny postojov intervenujú v procesoch hodnotenia "... a majú význam predovšetkým z geneticko-hlbinného hľadiska," vlastné pracovné pole axiologického výskumu začína podľa Várossa pri všetkých formách a druhoch intelektuálnych postojov ([2], 118). V tomto smere nachádza možnosti, ako empiricky zisťovať kauzálne a funkcionálne závislosti medzi kvalitami hodnoteného objektu a hodnotiacimi funkciami subjektu. "Tomuto programu pripisujeme veľký význam, lebo z neho sa bude môcť vychádzať jednak pri opise a definíciách jednotlivých zážitkov hodnoty, ich druhov a ich sociálneho rozptylu, jednak pri definovaní povahy a druhov hodnôt." ([2], 116).

Hoci Váross je skôr stúpencom "deľby práce" medzi filozoficko-teoretickou a empirickou časťou axiológie, neupiera právo na miesto pod slnkom ani prístupom, ktoré vyvodzujú hodnoty z rozmanitých metodologických princípov, ako to bolo legítimné v špekulatívnej filozofii hodnôt.

Historický exkurz do dejín axiologického myslenia a jeho metodologické rezultáty. Rozsiahly historický exkurz do dejín axiologického myslenia nie je samoučelným dokladom Várossovej rozsiahlej a hlbkej erudície a schopnosti priblížiť čitateľovi myšlienkové koncepcie rozličných autorov z rôznych historických období, ale zasvätený prehľad o histórii a stave axiologického bádania mu slúži na formuláciu kritických výhrad (najmä proti objektivistickému chápaniu hodnôt, kvalitatívnym teóriám hodnôt, subjektivismu a relativizmu a pod.) voči gnozeologickej redukcii, teda stotožňovaniu poznávania a hodnotenia, voči normatívnosti hodnôt a stotožňovaniu pravdy a hodnoty. Váross presvedčivo argumentuje proti gnozeologizmu v axiológii a jasne dokladá prednosti alebo slabiny skúmaných koncepcií. V tejto súvislosti treba poznamenať, že hlavne jeho rozbory a charakteristiky venované axiologickým bádaniám 20. storočia neboli v našich pomeroch doposiaľ z hľadiska šírky záberu a hĺbky prieniku prekonané.

Na pozadí historického kaleidoskopu 20. storočia, v ktorom sa striedajú postavy nemeckého personalizmu rôzneho razenia (M. Scheler, W. Stern, N. Hartmann)

s anglo-americkými mysliteľmi (R. B. Perry, D. H. Parker, N. M. Urban, S. Alexander) a francúzskymi autormi (E. Goblot, G. Vaucher, R. Polin), Váross koncipuje svoje názory so zreteľom na dve fundamentálne otázky: 1. *Čo je hodnota?* 2. *Ako možno zdôvodniť alebo vyvrátiť vieru ľudí v existenciu a platnosť hodnôt?* Dejinno-historický prehľad a interpretácia názorov na hodnoty a hodnotiaci akt mu poslúžila ako metodicky produktívny nástroj typologizácie axiologických koncepcií. Na druhej strane historická retrospektíva nasvedčuje tomu, že situácia v axiológii je rovnako zložitá a zamotaná ako problematika osobnosti v psychológii.

"Synchronický prierez ktoroukoľvek kultúrnou oblasťou javí sa ako súbor rozmanitých elementov, ktorých poriadok a štruktúrna súvislosť sú zväčša nejasné. Pre ich utriedenie a prípadné zhodnotenie je potrebný časový odstup, ktorý by umožňoval vysvetľovanie centier a smerov daného kultúrneho alebo myšlienkového procesu." ([2], 52).

Táto metodologická direktíva umožnila Városovi so zreteľom na ontologický status hodnoty vyčleniť štyri základné typy axiologických prístupov, ktoré sa historicky vykryštalizovali:

1. *objektivismus* (východisko má v objektívnom idealizme a dualistickej ontológii), 2. *subjektivismus* (východisko má v subjektívnom idealizme a v psychológii potrieb, záujmov a emócií); 3. *relativizmus* (východisko má v rôznych riešeniach vzťahu medzi subjektom a objektom), 4. *kvalitatívne teórie* (ktoré hodnoty považujú za istú kvalitu objektu).

"Rozmanitosť axiologických riešení pripomína kontraverzie v predvedeckej psychológii." ([2], 105). Omyl krajne subjektivistických a objektivistických koncepcií Váross vidí aj v predpoklade o normatívnosti hodnôt. Dôvodí, že hodnota nemá a priori normatívnu povahu, hoci niektoré hodnoty sa môžu normami stať. "Proti normatívnej teórii hodnôt zastávame názor, že hodnota je vlastnosť objektu, ako sa javí z hľadiska aplikovaných noriem a angažovaných hodnotiacich funkcií." ([2], 107).

Vzhľadom na názory o povahe hodnôt vyčleňuje tri axiologické skupiny koncepcií: 1. *objektivistické teórie*, ktoré sa usilujú dokázať, že hodnoty sú objektívnou danosťou mimo subjektívnej reality. Hodnoty a hierarchia hodnôt majú ontologický podklad, sú nemenné a samé sú kritériom správnosti hodnotiacich súdov a postojov; 2. *subjektivistické teórie*, podľa ktorých sú hodnoty subjektivistickými fenoménmi vedomia, sú výsledkom individuálneho prežívania; 3. *kvalitatívne teórie* stotožňujúce hodnoty s istými vlastnosťami, kvalitami objektov. Na základe kritiky spomenutých koncepcií Váross odmieta krajnosti objektivismu aj subjektivismu a tvrdí, že "hodnoty nie sú ontologické danosti, ale výsledok základných antropologických tendencií, funkcií a činností, ktoré charakterizujú jednotlivca a spoločnosť" ([2], 110).

Aspoň okrajovo a nesystematicky si všimnime Városove hlavné závery o mysliteľoch, ktorí reprezentujú najtypickejšie riešenia axiologickej problematiky v nemeckej, anglosaskej a francúzskej tradícii.

Schelerova teória hodnôt sa zrodila v jeho tzv. katolíckom období a formuloval ju v duchu objektivismu, v intenciách ktorého sú hodnoty nezávislé kvality, prístupné emocionálnemu intuitivizmu. Scheler rozoznáva tzv. funkciu čistého citu a intuíciu hierarchie hodnôt. Váross venuje osobitnú pozornosť Schelerovmu emotívnemu

apriorizmu, najmä jeho klasifikácii a hierarchii hodnôt (apriórne - vyššie hodnoty, nižšie - vitálne hodnoty, duchovné - abstraktné hodnoty).

Váross hodnotí Schelerovu koncepciu ako personalistickú, lebo každý akt, ktorý realizuje hodnotu, je prejavom osobnosti. Osobnosť je však podľa Schelera formou existencie ducha. Váross v súvislosti so Schelerom zaznamenáva posun v jeho názoroch, ktorý je badateľný v knihe *Der Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik* z r. 1913.

Inú podobu personalizmu reprezentuje dielo W. Sterna, ktorý, "... hoci je metafyzikom, nezaprie v sebe psychológa a svoju rozsiahlu znalosť faktov využíva na pozoruhodné analýzy" ([2], 56). Stern rozoznáva v rámci axiologických aktov kladenie hodnôt a oceňovanie. Prvé je zastúpené chápaním, uznávaním a tvorbou hodnôt, kým oceňovanie spočíva v polarizácii a kvantifikácii. Hodnota je teda pojmom atributívnym, a nie substančným, hodnota vždy niečomu prislúcha, má istého nositeľa. Ak je nositeľ hodnoty sám sebe cieľom, ide o tzv. vlastnú hodnotu. Ďalej Stern rozlišuje odvodené hodnoty, ktoré delí na dva typy: lúčové (vyžarujúce) a služobné. Prvá sa tvorí tak, že vlastná hodnota nejakej štruktúry prepožičiava hodnotu aj jednotlivým zložkám štruktúry. Sféra axiologických aktivít súvisí u Sterna s personalizmom, pričom však osobnosť neviaže výlučne na človeka. Osobnosť sa líši od veci substancialitou, individualitou a kauzalitou.

Iný prístup reprezentuje Richard Müller-Freienfels, ktorý sa pokúsil analyzovať povahu hodnôt z pozície psychológie. Hodnota vyžaduje dva predpoklady: a) emotívny vzťah k objektu; b) súhlas alebo zavrhnutie tohto vzťahu, ktorý sa manifestuje v akte kladenia hodnoty. Ide o integráciu dvoch postojov - primárneho (emocionálny ráz) a sekundárneho (kladenie hodnoty). Sekundárny postoj pritom nemusí byť artikulovaný vo výroku. Pri kladení hodnoty a jej verbalizácii zaujmeme stanovisko k primárne emotívnemu postoju. Analýza hodnotiaceho subjektu vyúsťuje u Müllera-Freienfelsa do relativizmu. Samotný pojem hodnoty sa vymedzuje ako idea vzťahu k nejakému subjektu. Váross uvádza ako personalistu aj N. Hartmanna, podľa ktorého má hodnota vzťahový charakter, pričom hodnota je zakotvená v ideálnom bytí a možno ju vystihnúť prostredníctvom citu.

Podľa môjho názoru na Várossa inšpiratívne vplývalo najmä dielo Johanna Ericha Heydeho (*Wert - Eine philosophische Grundlegung*, 1926). Práve Heyde si uvedomil potrebu riešiť axiologickú problematiku tak z ontologického, ako aj z psychologického hľadiska. Ontologicky sa skúma otázka "Čo je dané?" a psychologicky zase otázka "Ako je to dané?". Pre Heydeho hodnota reprezentuje relačný, vzťahový pojem, a nie pojem esenciálny. Je to špecifická forma vzťahu subjektu k objektu. Heyde rozlišuje medzi tvrdením, že "niečo má hodnotu" a tvrdením "niečo je hodnotou". Diferencuje tak medzi *objektom hodnoty* a *hodnotou objektu*. Hoci Heydeho uvažovanie, jeho analýza citu, emocionálnych stavov subjektu, ktoré participujú na utváraní hodnotiaceho vzťahu, sa v konečnom dôsledku prikláňa skôr na stranu subjektu (relativizmu a subjektivismu), domnievam sa, že práve základná intencia Heydeho reflexii o axiológii - *súčinnosť ontológie a psychológie* - významnou mierou vplývala na formovanie Várossovej vlastnej pozície. Význam psychologických analýz hodnotenia Váross

oceňuje aj u amerických autorov, najmä v diele Wilbura Marshalla Urbana (*Valuation, Its Nature and Laws*, 1909).

Z francúzskych autorov Váross vyzdvihuje E. Goblot, ktorý sa pokúsil o aplikáciu formálnych kritérií na axiologický materiál. Váross podčiarkuje ako najhodnotnejší prínos jeho diela pokus o meranie a kvantifikáciu hodnôt.

Pre Várossa vyplynuli z historického prehľadu hlavné metodologické direktívy, ktoré možno zhrnúť asi takto: 1. *problematika hodnoty je prístupná vedeckému riešeniu*; 2. *otázka o povahe a mieste tzv. absolútnych hodnôt je pseudoprávny problém*; 3. *treba zmeniť postup, t.j. namiesto akcentovania istej sféry hodnôt treba začať od hodnotenia ako funkcie, ktorou ich postihujeme*. "Vychádzať teda od hodnotenia ako určitého systému antropologických a psychofyzických funkcií, konkrétne od prežívania, hľadania, tvorenia a konštatovania hodnôt pri individuálnych prípadoch a spoločných súboroch." ([2], 112); 4. *hodnotenie nemožno stotožňovať s poznávaním*.

Spoločným menovateľom Városových axiologických skúmaní je teda presvedčenie so závažným metodologickým dosahom, že totiž *všetky axiologické javy sú z hľadiska svojej povahy a podstaty antropologickými fenoménmi*. Uplatňujúc túto optiku Váross tematizuje akty hodnotenia, axiologický subjekt, axiologické vedomie, pomer medzi noetickými a axiologickými aktivitami subjektu, vzťah normy a hodnoty, povahu ideálov, hierarchiu a kritériá hodnoty a iné. Jeho téza, že "prítomnosť a súčasnosť antropologického činiteľa v realite je základné východisko pre štúdium axiologických javov", sa konkretizuje náčrtom štruktúry osobnosti.

Podľa Várossa individuálna aj sociálna psychológia umožňuje presun smerom od hodnoty k hodnoteniu. Psychologické poznatky dovoľujú diferencovať medzi funkciami poznania a hodnotenia. Vzhľadom na stavbu a štruktúru osobnosti možno vyčleniť jednak dve základné formy hodnotenia (primárne a sekundárne), jednak viaceré typy hodnotiacich funkcií.

Axiologický subjekt. Nositeľom a pôvodcom hodnotenia ako antropologického postoja sui generis je osobnosť; preto Váross koncipuje axiologický subjekt neustále s prízvukovaním faktu, že "hoci nositeľom axiologického aj noetického vedomia je ten istý subjekt..., je to isté osobné 'ja', ide o dva útvary, ktoré podmieňujú dvojaký spôsob angažovania sa 'ja' vo vzťahu k realite" ([2], 152).

V snahe určiť činitele determinujúce axiologický vzťah ku skutočnosti Váross siaha po psychologickom koncepte. Z rôznorodej palety koncepcií osobnosti sa na jeho chápaní zreteľne podpísali najmä viacvrstvová koncepcia osobnosti E. Rothackera, hlbinná psychológia reprezentovaná najmä C. G. Jungom a L. Szondim. Váross si veľmi dobre uvedomuje isté schematické zjednodušenie, pokiaľ uvažuje o vrstvovej štruktúre osobnosti, lenže vzhľadom na osobnosť, ktorá je celostnou štruktúrou, sú jej jednotlivé centrá viac či menej koordinované. Váross akceptuje členenie na primárnu vrstvu osobnosti, ktorá sa funkcionálne a geneticky formuje ako prvá a je závislá od fyziologických, vegetatívnych procesov, nad ňou sa dvíha ako nadstavba sekundárna vrstva zahrňujúca myslenie a vôľové prejavy, úroveň "ja" a napokon je tu vrstva ideálov zohrávajúca významnú úlohu v hodnotiacom profile osobnosti. Podľa Várossa "centrové či vrstvové" chápanie osobnosti nie je len formálnou pomôckou, ale aj

nástrojom pochopenia spolupôsobenia základných psychofyziologických procesov a funkcií, ktoré rozhodujú o rovnováhe osobností. Napriek tomu, že dodnes nie je definitívne vyriešený vzťah medzi psychickým, mentálnym a neuro-fyziologickým, možno Városove charakteristiky základných psychických procesov a ich väzbu na neuro-fyziologické základy akceptovať. Váross neprečňuje možnosti a rozsah intelektuálnych aktivít, ale zohľadňuje to, ako sa v osobnosti distribuuje vitálna energia, čo sa mení z prípadu na prípad. Bez celej dynamizujúcej škály primárnej vrstvy, ktorá je nositeľom spontánnych hodnotiacich postojov, by sme nemohli pochopiť a objasniť funkcionálne závislosti medzi primárnou a sekundárnou hodnotiacou sférou.

Városove reflexie o géneze a vrstvách osobnosti sa prelínajú s analýzami a deskripciami vedomia, ktoré je najvlastnejším terénom realizácie hodnotiaceho aktu. Pre Várossa je vedomie nerozlučne späté s fenoménom "ja" ako centrom koordinujúcim prúd duševných dejov a procesov. "Ja" je jednotiacim princípom obsahov vedomia. Množinu psychických procesov súvisiacich s vedomím člení na reprodukčné procesy (predstavy, pamäť, cit) a tvorivé procesy (vôľa, myslenie, autonómia). Pre hodnotiacu aktivitu individua má mimoriadny význam vrstva ideálov. Táto sa konfrontuje so sebauvedomením "ja", ktoré má sociálnu povahu. Ideál ako sústava kladných a záporných noriem je axiologickým fenoménom, ktorý pri rozbere hodnotiacich postojov treba rozhodne brať do úvahy. So zreteľom na vrstvu ideálov v štruktúre dynamicky a intencionálne fungujúceho vedomia je hodnotiaca osobnosť tľmočníkom jednak prostredia, ktoré formuje jeho "habitus", jednak širšieho sociálno-kultúrneho kontextu ako média tradovaných historických noriem. Vzhľadom na tieto skutočnosti Váross venuje veľkú pozornosť problematike ideálov ako špecifickej vrstvy v štruktúre osobnosti.

Vo svojom metodickom postupe od hodnotenia k hodnote Váross nastoľuje problém tzv. primárnej a sekundárnej osobnosti nielen vzhľadom na ontogenetický vývin osobnosti, ale aj vzhľadom na formovanie tzv. hodnotiaccho profilu každého individua. A práve hlbinná psychológia poskytuje dostatok dôkazov o tom, že individuálne hodnotenie je postoj, ktorý je výsledkom spolupráce sociálnych činiteľov. Spoločenské hodnotiace postoje sa členia v závislosti od svojho nositeľa. Odlišnosť medzi individuálnym a kolektívnym hodnotením vidí Váross v tendencii individua dopracovať sa k sekundárnym (intelektuálnym formám) formám hodnotenia, hoci aj tie sú ovplyvnené normatívnymi požiadavkami a obmedzeniami spoločnosti, kým o kolektívnom hodnotení možno hovoriť skôr v rovine emotívnej reaktívnosti (psychóza, fanatizmus).

Hodnotiace vedomie. Vedomie ako podmienka kognitívneho vzťahu ku skutočnosti sa vyznačuje intencionalitou, pod ktorou Váross rozumie uvedomené zameranie. V tomto zmysle je teda vedomie intencionálnym vzťahom medzi "ja" a nejakým objektom. Pre povahu vedomia sú určujúce vlastnosti ako jasnosť, citlivosť, šírka a hĺbka. Šírka odráža schopnosť osobnosti reflektovať rozmanitosť a nesúrodosť obsahov vedomia, citlivosť je stupňom reagencie a pohotovosti prijímať nové obsahy, jasnosť vedomia vypovedá o miere určitosti a vyhranosti jednotlivých obsahov, hĺbka vedomia zasa naznačuje schopnosť abstrahovania a abstrakcie ([2], 147).

Závažným tvrdením s priamym dosahom na tematizáciu hodnotiaceho vedomia je Várossovo zistenie, že takmer všetky individuálne a kolektívne prejavy človeka majú ráz postojov, pričom akcentuje nevyhnutnosť rozlišovať medzi *hodnotiacim postojom a zážitkom hodnoty*. "Zážitok je v pomere k postoju integrálnejší a uvedomelejší." ([2], 162). Subjekt sa môže zameriavať na mimosubjektívne predmety alebo na interné subjektívne obsahy, čo predpokladá istú pravidelnosť a konštanty. "Oduševnenie, nenávisť, sústredené sledovanie cieľa a podobne angažuje osobnosť celostne. Zážitok hodnoty spojený s jej tvorbou alebo obranou môže sa síce prejavovať v rozmanitých, druhotných postojoch a pomocných úkonoch, ale zároveň ich jednotí a konverguje, čím každý ľudský prejav nadobúda bezprostrednú alebo nepriamu zviazanosť s určitými axiologickými hýbdlami, ktoré sa nazývajú 'motívy'." ([2], 162).

Pre autorove úvahy je charakteristické, že akcentuje pojem potreby, čo je "východiskom akéhokoľvek hodnotiaceho postoja, konania alebo správania" ([2], 165). Pri definovaní pojmu potreby autor uplatňuje hľadisko, ktoré v potrebe vidí stav nedostatku alebo nadbytku, ktorý subjekt istým spôsobom eliminuje. Potreby späté so sekundárnou vrstvou osobnosti sa nazývajú už tradične záujmami. Pri saturovaní potrieb ide vždy o proces, ktorý zahŕňa istý popud alebo podnet, jeho uvedomenie a hodnotenie. Tento postup "sprítomňovania" nazýva Váross hodnotiacou imanenciou.

Pri hodnotiacej činnosti je dôležitá dostupnosť hodnotenej entity pre intencionálne akty hodnotiaceho vedomia, pričom, samozrejme, stav hodnotiacej imanencie nevyhnutne závisí od stupňa pozornosti a naopak. Na pozadí príkladov hodnotiacej imanencie zameranej na istú entitu Váross presvedčivo dokladá a ilustruje tézu, že selektivnosť pri vnímaní objektov ako fenomenálnych celkov jednak závisí od množstva funkcií hodnoteného objektu, jednak poukazuje na skutočnosť, že subjekt sa vzťahuje k objektu svojimi rozmanitými funkciami. Platí to aj pre vývin osobnosti, počas ktorého sa ťažisko presúva z jedného centra funkcií osobnosti na iné, čo sa odzrkadľuje aj v metamorfóze hodnotiacich aktov.

Pomer hodnotenia a poznania. Hodnotiace a poznávacie akty nemožno v realite striktne separovať, lebo oba slúžia na preklenutie "priepasti" medzi subjektom a objektom. Váross odmieta redukciu jedného druhu na druhý a poukazuje na ich funkcionálne rozdiely. Vzťah medzi poznaním a hodnotením pokladá za komplementárny a integrujúci. V tejto súvislosti treba poznamenať, že v období nespochybňovaného gnozeologizmu Váross obhajuje svojbytnosť a relatívnu autonómnosť hodnotenia, ba formuluje predpoklad o časovo-genetickej priorite hodnotiaceho aktu pred poznávaním. Kriticky sa vyslovuje aj na margo tvrdenia, že noetická imanencia má väčší rozsah než axiologická.

Primárne a sekundárne hodnotenie. O primárnom a sekundárnom hodnotení autor uvažuje v trojakom zmysle: 1. so zreteľom na vrstvy osobnosti; 2. vzhľadom na pomer medzi poznávaním a hodnotením; 3. so zreteľom na vývin osobnosti. Už pri analyzovaní problému imanencie Váross načrtol časový priebeh hodnotenia, čo sa prejavuje aj v hodnotiacich výrokoch. Ide o postupnosť od tzv. primárneho hodnotenia cez poznávanie k sekundárnemu hodnoteniu. V primárnom hodnotení intervenujú

neuvedomelé vitálne determinanty a Váross upozorňuje, že výrok o hodnotenom objekte nemusí korelovať s východiskovým stavom primárneho hodnotenia. Sympatickou črtou Városových reflexií je to, že ich teoretické tvrdenia uzemňuje príkladmi zo sféry všeobecnej psychológie a bežnej životnej skúsenosti.

Druhy hodnotenia. Na podklade polarity štruktúrovania osobnosti a jej intencionálneho zamerania sa rozlišujú jednotlivé druhy hodnotenia. Napriek tomu, že citové stavy a ich prežívanie aktérom hodnotiaceho aktu sú raz predpokladom, inokedy sprievodným fenoménom alebo aj dôsledkom, Váross odmieta koncepcie stotožňujúce hodnotiaci akt s citovým zážitkom. Nepokladá emócie ani za rozlišujúce kritérium pre kladné alebo negatívne hodnotenie. Najvlastnejším a najpôvodnejším meradlom hodnotenia je celá osobnosť, so všetkými danosťami a dispozíciami, tak vrozenými, ako aj získanými.

Pri charakteristike kladného a záporného hodnotenia Váross použil tzv. Helwigov hodnotový štvorec a ideu R. Reiningera o kvalitatívnej bipolarite príznačnej pre každý axiologický jav. Váross k tomuto členeniu priradzuje kvalitatívne a kvantitatívne zhodnocovanie, individuálne a kolektívne hodnotenie. Podľa Helwiga ku každému pojmovu vyjadrenému hodnoteniu možno konštruovať štvoricu pojmov, ktoré danú hodnotu "obsahovo precizujú": napr. "Opakom hrdinstva je zbabelosť, ktorej je veľmi príbuzná opatrnosť. Opakom opatrnosti je nepremyslená útočnosť (strmhlavosť). Tá je v určitom zmysle totožná s hrdinskosťou, ale má podstatne inú axiologickú náplň, asi tak ako opatrnosť nemožno stotožňovať so zbabelosťou. V diskusiách neraz pomáha takéto vymedzenie hodnotiacich pojmov v pomere k ostatným trom, ktoré so základným pojmom tvoria štvorec." ([2], 187).

Osobitnú pozornosť Váross venuje, zrejme inšpirovaný R. Polinom, problematike hodnotenia ako tvorby. V porovnaní s rozbormi a interpretáciami, v ktorých sa pokúsil o zistenie zložiek a priebehu hodnotiaceho procesu, pri chápaní hodnotenia *ako tvorby* sa zameriava na *sebauplatňujúce funkcie osobnosti*.

"Pri hodnotení nejde len o určitý druh recepcie, ale predovšetkým o isté podrobovanie si skutočnosti v duchu antropologických dynamických tendencií. Hodnotenie prebieha z pohnútok v pravom zmysle slova uplatňovacích a mocenských, pričom jeho forma sa bude meniť podľa úrovne a vyspelosti jednotlivca či spoločnosti a podľa ich intelektuálnej, historickej a typovej začlenenosti." ([2], 197).

Pojmy primárnosti a sekundárnosti sa uplatňujú aj pri náčrte axiologickej typológie základných hodnotiacich typov jednak na úrovni jednotlivca, jednak na úrovni existencie kolektívnych jednotiek. Váross upozorňuje na isté paralely svojej typológie so známymi koncepciami Junga, Kretschmera, Jeanscha, Heymans-Wiersma. Na rozdiel napr. od Junga však jeho primárnosť a sekundárnosť označuje skôr protiklad medzi reflektovaným a neuvedomovaným hodnotiacim postojom k realite, kým u Junga ide skôr o trvanie, dĺžku vyznievania obsahov vedomia a dojmov. Azda najväčšiu závislosť tu vidno od typológie Heymansa-Wiersmu, ktorá vychádza z troch konštitutívnych znakov charakteru - aktívnosti, emotívnosti a vyznievania predstáv. Psychologické poznatky Váross zužitkúva pri osvetľovaní rôznych podôb a podmienok hodnotiacich postojov individua, ale aj sociálnych postojov.

Aj v stati uverejnenej až posmrtno s názvom *O axiologickej typológii osobnosti* sa Váross vracia k otázke súvislosti medzi adekvátnosťou a neadekvátnosťou hodnotiacej praxe a osobnostnou typológiou. Svoje staršie úvahy obohatil v tom zmysle, že do hry medzi napätím utváraným potenciálmi primárnosti a sekundárnosti vstupuje terciálnosť, axiologická rovina, ktorá sa síce nedá jednoznačne personifikovať v nejakom osobnostnom alebo inštitucionálnom koreláte, ale aj tak je korektívom protirečení medzi dvoma tendenciami v hodnotení.

Táto terciálna rovina je akýmsi metakritickým meradlom axiologickej praxe. Pre Várossa to znamená "trvať na supernorme humanity, ľudskosti platnej nezávisle od akýchkoľvek parciálnych absolutizmov..." ([3], 99). Humanita je nielen metakritickým imperatívom, ale aj axiologickým a priori, ktoré presahuje ostatné empirické aplikované kritériá.

Hodnoty a skutočnosť. Od problematiky nevyhnutných a postačujúcich predpokladov hodnotenia, jeho druhov sa Váross posúva smerom k analýze ontologického statusu hodnoty, s čím je úzko spätá otázka jej lokalizácie. V tejto súvislosti podrobne komentuje a skúma koncepcie situujúce hodnotu do: 1. individuálneho vedomia; 2. kolektívneho vedomia; 3. dejín; 4. transcendentna; 5. objektu; 6. antropologickej reality (pozri [2], 205, 216). Pre Várossa je hlavným východiskom pre rozbor axiologických javov "prítomnosť a účinnosť antropologického činiteľa v realite", z ktorého potom analyzuje nedostatky a jednostrannosti rôznych určení ontologickej povahy a podstaty hodnoty.

Pri vymedzení podstaty a povahy hodnoty Váross ťaží z rozborov pojmu kvality a kvantity a kriticky posudzuje obmedzenia a jednostrannosti výlučne relačných alebo rýdzo kvalitativistických teórií hodnôt. Kritická interpretácia mu slúži ako východisko pre koncipovanie vlastného prístupu, podľa ktorého hodnoty definuje ako kvality objektov vzťahového pôvodu. Ich adekvátne formulovanie v hodnotiacom výroku je podmienené súhrnom predpokladov tak na strane subjektu, ako aj objektu. Hodnotenie objektu, t.j. zistenie a konštatácia určitého druhu alebo viacerých druhov jeho hodnôt, prebieha za integrálnej participácie osobnosti ako jedinca a člena ľudskej komunity a zároveň za účasti objektu ako zložky v štruktúre reality. Vo Városovom ponímaní majú teda hodnoty *funkcionálnu kvalitu*, čo v rámci jeho antropologickej perspektívy objasňuje ich zdanlivo nepostihnuteľnú podobu a nesúrodosť. "Hodnotiace javy sú akési lakmusové reakcie, ktorými človek dáva najavo všetky druhy svojich potrieb v každej životnej situácii. Aplikáciou tejto zákonitosti možno potom bližšie skúmať a riešiť otázky, akou je tzv. objektívnosť hodnotenia a hodnôt, spor medzi rozličnými normami a kritériami, pokiaľ ide o ich oprávnenosť a platnosť, hranicu medzi normálnym a nenormálnym axiologickým správaním a iné. Antropologická realita je takto kľúčom k riešeniu vzťahu medzi pojmom hodnoty a reality vôbec." ([2], 216).

Vzhľadom na vymedzenie hodnoty ako funkcionálnej kvality sa podrobnejšie skúmajú rôzne interpretácie pojmu funkcie. Hodnoty sa týkajú toho významu "funkcie", ktorý vyjadruje jej zástoj v sústave celku. Funkcia ako aktívna súčasť v nejakom procese implikuje dynamickosť, intencionalitu, štruktúrovanosť, súvzťažnosť, ale aj hierarchickosť. Pokiaľ ide o otázku výskytových foriem hodnoty a teoretického hľadiska

jestvuje toľko druhov hodnoty, koľko je funkcií. Tým, že subjekt *odkrýva význam určitej funkcie v realite, je schopný ju hodnotiť*. Stupeň adekvátnosti hodnotiaceho výroku vystihujúceho hodnotu daného objektu tak nemožno nahradiť deskriptívnym výrokom o funkciách a závislostiach, ktoré realizáciu istej hodnoty podmienili.

Z toho, že rôzne subjekty, ale aj ten istý subjekt v rôznom čase vyslovia protichodné výroky o hodnotenom objekte, ešte nevyplýva potvrdenie axiologického subjektivismu, ale skôr dôkaz o polyfunkčnosti objektu. Ak sa však rôzne subjekty nezhodujú v hodnotení jednej jasne definovanej funkcie, je to dôkaz toho, že objekt sa hodnotí za nerovnakých podmienok a s uplatnením nesúrodých kritérií zo strany subjektu. Akcentovaním funkcionálneho prístupu k axiologickým javom, určením hodnôt ako funkcionálnych kvalít si Városov vytvoril predpoklady pre vystihnutie priebehu hodnotenia a špecifikáciu hodnôt.

Druhy hodnôt. Városovi bolo jasné, že jestvuje toľko druhov hodnôt, koľko je druhov funkcií, ale vlastný proces analýzy *hodnôt ako kvality objektových funkcií* komplikuje okolnosť, že v reálnom hodnotení modalít daného objektu si neuvedomujeme mnohé funkcie, objekt zhodnocujeme celostne. "Funkcie objektu a subjektu bývajú aj nepomerne početnejšie, takže počet možností hodnotiacich postojov a výrokov je napokon súčinom počtu funkcií objektu s počtom funkcií subjektu." ([2], 237). Pre Várossa bolo nepochybné, že klasifikácia hodnôt do istých kategórií musí vychádzať z analýzy hodnotenia, ktoré reprezentuje reflexiu funkcií objektu z hľadiska zameranosti subjektu. So zreteľom na kľúčové postavenie pojmu osobnosti v jeho axiológii potom pokus o klasifikáciu hodnôt organicky nadväzuje na tri vrstvy (primárna, sekundárna a vrstva ideálov), s ktorými korelujú príslušné funkcie osobnosti.

"Za globálnu funkciu primárnej vrstvy možno pokladať tendenciu sebazachovania, v sekundárnej vrstve záujmovú tendenciu (sebauplatnenie) a vo vrstve ideálov tendenciu sebarozvíjania a sebazdokonaľovania." ([2], 237). Pravdaže, pokiaľ ide o hodnoty, primárnosť či sekundárnosť implikuje ráz hodnotiacich postojov a nie je kľúčom k triedeniu hodnôt. Városov upozorňuje aj na rozdiel medzi problémom klasifikácie hodnôt a otázkou konštituovania určitej hierarchie hodnôt. Podľa autora axiologický výskum nepokročil natoľko, aby sa uspokojivo vyriešila problematika triedenia hodnôt na podklade precízneho formulovania alebo rekonštrukcie vzťahov štruktúrneho modelu jednotlivých druhov hodnôt (ekonomických, právnych, estetických, etických a iných). V tejto súvislosti sa pripomína práca A. Meinonga a jeho členenie hodnôt na šesť typov: 1. veľkostné hodnoty; 2. hodnoty dôstojnosti; 3. hodnoty ako výkony; 4. osobné hodnoty; 5. hodnoty pravdy; 6. hodnoty krásna ([2], 239). Városov upozorňuje, že jeden fenomén môže plniť viaceré funkcie, teda je "substrátom" viacerých hodnôt, čo vedie k prelínaniu a duplicite. Týka sa to aj Meinongovho členenia. S týmto presahovaním jedného druhu hodnôt do iného sa stretávame prakticky pri každej klasifikácii. Každému druhu hodnôt, medzi ktorými Városov vyčleňuje mravné, náboženské, právne, estetické, životné hodnoty a hodnoty výkonu súvisiace s kvalitami subjektu v procese sebarozvíjania a sebauplatnenia, zodpovedá istý druh noriem. Medzi nimi vidí Városov paralelu a úzku súvislosť, lebo hodnoty sú hodnotami len vo vzťahu k príslušným normám.

K povahe hodnôt. Pri precizovaní svojho chápania pojmu hodnoty Váross na jednej strane nadväzuje na vzťahové ponímanie hodnôt, ako ho formuloval Heyde, hoci na druhej strane sa polemicky stavia k jeho akceptovaniu absolútnych hodnôt. Upozorňuje, že Heyde vo svojej kritike subjektivismu v otázke hodnôt zachádza príďaleko, lebo ontologizuje logicky možnú formu výskytu hodnoty, pričom zamieňa príznak istého hodnotenia so samou hodnotou.

Váross na rozdiel od Heydeho akceptuje hodnoty ako reálne ontologické fenomény, pričom fakt, že sú podmienené subjektívne (psychicky), nedokazuje ich subjektivismus. Iné je však, ak si kladíme otázku ich platnosti a záväznosti, lebo hodnoty môžu byť buď čisto subjektívne individuálne alebo intersubjektívne. Pod intersubjektívnym sa chápe hodnota - nie v zmysle jedinečnej existencie, ale povaha tejto existencie, ktorá si vyžaduje pre svoju realizáciu vzťahové štruktúry a konkrétneho nositeľa (osobnosť alebo sociálnu štruktúru). Preto sú hodnoty pre Várossa antropologickými kvalitami. Heyde inšpiroval Várossa aj pokiaľ ide o interpretáciu vzťahu medzi hodnotou, normou a ideálom. Váross sympatizuje v zásade s Heydem, pokiaľ kritizuje transcendentnú koncepciu hodnôt a normologický prístup k hodnotám, ale zavrhuje opačnú Heydeho krajinosť: popieranie možnosti normatívnych aktov vzhľadom na osobnosť, lebo pre Heydeho norma reprezentuje len právne či inštitucionálne zákazy, príkazy a obmedzenia. Váross proti tomu argumentuje hlavne poznatkami hlbinej psychológie, napätím medzi vrstvou "ja" a vrstvou ideálov "nad ja", ktoré je kľúčom a východiskom k prirodzenému sebazdokonaľovaniu a autovývoju osobnosti.

Váross vychádza z rozdielu medzi normou a hodnotou určeného realizovateľnosťou hodnoty a postulatívnosťou normy, ktorý dopĺňa rozdiel daný napätím medzi konkrétnym správaním osobnosti a predstavou osobnosti o ideálnej podobe tohto prejavu. Norma určuje stupeň hodnoty ako uskutočnenej funkcie, pričom norma má svojho zákonodarcu a adresáta a normy sa navzájom odlišujú podľa toho, čo stanovuje ich záväznú silu. "Norma musí byť vo svojom znení konkrétna, musí mať reálneho zákonodarcu a musia byť reálne aj jej medze." ([2], 261). Normu Váross chápe ako predpis, zákon, maximum, kritérium, mieru, ktorá kladne alebo záporne, prípadne oboja-ko určuje formu funkcionálneho prejavu jej aktéra (individua, ale aj rôznych typov komunity). Normy môžu byť vedomé, ale aj spontánne, inštinktívne. Norma sa môže vzťahovať aj na jednotlivé funkcie hodnoteného objektu.

Od normy sa Váross dostáva k pojmu ideálu, pričom pri tvorbe a genéze ideálov analyzuje dialektiku geneticko-individuálnych a sociálnych činiteľov. Ideály sa potom určujú ako autogenetické normy. "Autogenetickou normou rozumieme určitú interpretáciu normy, ktorú si osobnosť kladie sama, dobrovoľne a najčastejšie s emocionálnym zanietením. Integrálnou ju nazývame preto, lebo celá osobnosť sa zúčastňuje pri jej tvorbe, ako aj pri jej nasledovaní a uskutočňovaní." ([2], 265).

Ideály fungujú ako teoretické postuláty; vzhľadom na ne sú hodnoty viac alebo menej vydatené realizácie týchto postulátov.

Váross súdi, že hodnotný nie je objekt osobe, ale jeho funkcia, preto diferencuje medzi *hierarchiou noriem* a *hierarchiou hodnôt*. Kým pri hierarchii hodnôt ide o odstupňovanie konkrétnych a realizovaných funkcií podľa toho, ako spĺňajú normu, pri hierarchii noriem ide o stanovenie poradia medzi viacerými možnými alebo

mysliteľnými normami vzhľadom na inú normu preferovanú v danom kontexte. Hierarchizácia hodnôt, ktoré sú podľa Várossa vždy kvalitou už realizovanej funkcie, a nie postulátom či potencionálnym fenoménom, je axiologicky iný jav než hierarchizácia noriem, prípadne normatívne rozhodovanie. Aj v otázke hierarchie hodnôt Váross v mnohom nadväzuje na Heydeho, hlavne na jeho riešenie vzťahu medzi ideálom a skutočnosťou, hoci sa s ním rozchádza v otázke pomeru medzi hodnotami a normami, keďže Heyde pojem normy z psychologického hľadiska zavrhol a v rovine axiológie ho nerozvíjal. Vcelku možno konštatovať, že Várossovo rozlišovanie medzi hierarchiou hodnôt a hierarchiou noriem bolo namierené proti špekulatívnym konštrukciám hierarchie hodnôt, ktoré v nejednom prípade zamieňali problém poradia, postupnosti hodnôt so sústavou axiologických pojmov.

Kritériá hodnôt. Zaujímavou zložkou Várossovej axiológie je skúmanie platnosti a adekvátnosti hodnotiacich výrokov, teda problematika zviazaná s určením kritéria hodnôt. Pri hľadaní meradla hodnôt sa Váross opiera o vymedzenie hodnoty ako funkcionálnej kvality a o vzťahy medzi hodnotiacimi funkciami subjektu a hodnotiacimi funkciami objektu. Fakt, že hodnotenie sa netýka objektu osebe, ale jeho funkcií, je rozhodujúci pri explikácii rozdielov medzi poznaním a hodnotením, medzi adekvátnosťou hodnotiaceho výroku a jeho platnosťou. Pod adekvátnosťou pritom rozumie dostatočne vyznačený vzťah medzi hodnotiacou funkciou subjektu a hodnotenou funkciou objektu v hodnotiacom výroku, kým pod rozsahom platnosti sa chápe miera, do akej sa výrok môže stať kritériom určovania iných alebo príbuzných hodnotiacich vzťahov, teda do akej miery sa môže stať intersubjektívne záväznou axiologickou normou. Várossove kritické a polemické výhrady smerovali najmä proti akceptovaniu objektívnosti absolútnych hodnôt ako samostatných entít, lebo v rámci jeho myšlienkovej sústavy možno objektívne platné hodnoty pokladať za reálne len s tou výhradou, že pod nimi rozumieme antropologické alebo intersubjektívne akceptované kvality objektových funkcií. Hodnoty sú totiž viazané výlučne na človeka a sú faktami do tej miery, v akej sa reflektuje zásah človeka do reality.

Vzhľadom na pomer medzi normou a hodnotou sa analyzuje funkčná a genetická nadradenosť normy voči hodnote, lebo v hodnotiacom akte norma slúži buď ako východisko, alebo ako cieľ. V súvislosti s jazykovou formou vyjadrovania noriem a hodnôt si Váross všima Goblotovo triedenie hodnotiacich výpovedí a dôvodí skôr v prospech syntetickej povahy hodnotiaceho výroku - na rozdiel od názorov, ktoré mu pripisujú analytický charakter.

Váross axiológiu nechápal ako abstraktnú špekulatívnu disciplínu, ale jej predmet, metódu a ciele koncipoval vzhľadom na jej praktické aplikácie a dosah. Podľa neho pre život je oveľa charakteristickejšie hodnotenie než poznávanie. V závere svojich axiologických úvah Váross poukazuje na posun svojho typologického štúdia axiologickej problematiky smerom k teleologickému vyústeniu, pričom pri typológii mu išlo o fenotypickú jedinečnosť osobnosti a spoločenských jednotiek ako hodnotiacich subjektov a pod teleológiou rozumel zápas o chápanie zmyslu a cieľa antropologického, resp. spoločenského vývoja. Nazdávam sa, že tu možno identifikovať kantovskú inšpiráciu, lebo autor výslovne tvrdí, že hoci mohutný rozmach poznania je

neodskriepiteľný a význačný faktor, zhromaždený fakticko-poznatkový materiál nejde ruka v ruku s kultiváciou a stupňovaním humanity, ktorú v danom kontexte pokladá za synonymum múdrosti. Toto napätie medzi faktami a hodnotami, z ktorého sa rodí aj potreba prevrstvovania hodnôt, je aj dnes a azda ešte viac než v čase, kedy Váross formuloval svoje myšlienky, jasným signálom krízy hodnôt a axiologického vedomia.

Hlavné myšlienky Várossovej axiológie možno zhrnúť v nasledujúcich tézach:

1. Váross konštituoval axiológiu ako samostatnú disciplínu, ktorej tvrdenia podliehajú kontrole empirickej vedy, najmä psychológie osobnosti v kontraste k špekulatívnej filozofii hodnôt.

2. Stredobodom úvah sa stal proces hodnotenia, jeho zdroje, priebeh, predpoklady a výsledky.

3. Za pôvodcu a agensa hodnotiaceho aktu v najvlastnejšom zmysle slova sa pokladá osobnosť v totalite jej prejavov na rôznych úrovniach.

4. Akcentovanie osobnosti ako nositeľa hodnotiacej imanencie vedie k chápaniu a interpretácii axiologických fenoménov ako antropologických entít sui generis.

5. Antropologické východisko umožnilo prekonať jednostrannosti a krajnosti subjektivistického aj objektivistického ponímania povahy a podstaty hodnôt.

6. Hodnoty sa vymedzujú vo vzťahu k normám, pričom sa odmieta normologické chápanie statusu hodnoty. Podľa Várossa norma geneticky aj funkčne časovo, predchádza hodnotu; vec "nadobúda" hodnotu len vo vzťahu k istej norme. Norma je postulatívny a hodnota realizovaný fenomén, ktorý vyžaduje nevyhnutné podmienky tak na strane hodnoteného objektu, ako aj na strane hodnotiaceho vedomia.

7. Hodnoty sa chápu vo Várossovej axiológii ako funkcionálne kvality, pričom sa rozlišuje medzi objektom hodnoty a samou hodnotou. Hodnoty sú síce ontologicky objektívne, ale ich realizácia je determinovaná subjektívne (psychicky, mentálne).

8. Hierarchiu hodnôt Váross odlišuje od hierarchie noriem, pričom rozmanitosť druhov hodnôt závisí od množstva funkcií objektu.

9. Dôsledne sa rozlišuje poznávanie a hodnotenie; hodnotiaci akt sa pokladá za charakteristickejší znak života než poznávanie. Váross sa vyslovuje v tom zmysle, že hodnotiacia imanencia je širšia než noetická.

10. Otázka adekvátnosti hodnotenia sa skúma ako otázka odlišná od problému platnosti hodnôt.

11. Váross naznačuje aj cesty skúmania jazykovej formy hodnotiacich tvrdení.

Azda nebude neadekvátne konštatovať, že Városova antropologická optika koreluje s Wittgensteinovým aforizmom: "Ľudský pohľad má tú vlastnosť, že vďaka nemu veci môžu nadobúdať hodnotu; tak sa potom určite stávajú aj cennejšími." ([4], 10, preklad T.S.).

Na záver by som chcela poznamenať, že šírka tematického záberu Várossovej knihy nejde na úkor myšlienkovej hĺbky a precíznosti formulácií, hoci dielo obsahuje aj mnohé idey, s ktorými možno polemizovať. Napriek istej dobovej zakorenenosti ostáva *Úvod do axiológie* svojou intenciou, štruktúrou a koncepciou dielom zakladajúceho významu tým viac, že doposiaľ nevzniklo alternatívne a porovnateľné dielo skúmajúce fundamentálnu axiologickú problematiku a nie jej aplikované podoby (estetika, etika). Podľa môjho názoru pretrvali aj historické analýzy a interpretácie, ktoré aj dnešnému

čitateľovi poskytnú informačne nasýtený obraz o vývine axiologického myslenia. Azda by sa dalo uvažovať aspoň o reedícii historického prehľadu pre potreby študentov a širšej kultúrnej verejnosti. Vidí sa mi, že inšpiratívne je stále aj Városovo skúmanie hodnotiaceho aktu a metodologické preferovanie prístupu vychádzajúceho pri skúmaní axiologickej problematiky z antropologických premís a teórie osobnosti.

Városov špecifický zorný uhol pohľadu, ktorý uplatnil vo svojom diele, vstupuje aj dnes napriek nepriazni osudu do nášho vedomia celým radom aktuálnych impulzov a hodnôt, ktorých odkrývanie a sprítomňovanie patrí k základným úlohám domácej filozofie. Napriek výhradám, ktoré možno mať k jednotlivým predloženým riešeniam (napr. klasifikácia hodnôt, pomer noriem a hodnôt, problém adekvátnosti hodnotiaceho výroku, otázka logiky hodnotiacich výrokov, vzťah medzi zážitkom hodnoty a hodnotiacim postojom a iné), zostáva kniha výrečným svedectvom o tom, že jej autor patril k mysliteľom, ktorí pred slovenským čitateľom otvárali horizonty európskeho myslenia a udomácňovali najzrelšie výsledky európskej kultúry. Nešlo mu pritom o intelektuálnu hru, ale naopak o produktívne naplnenie domácej tvorby uväznenej v jednostrannom modeli uvažovania najcennejšími hodnotami európskeho ducha a kultúry.

LITERATÚRA

- [1] VÁROSS, M.: Osobnosť a hodnotenie. Pokus o psychologickú teóriu hodnôt. Bratislava 1945.
- [2] VÁROSS, M.: Úvod do axiológie. Bratislava 1970.
- [3] VÁROSS, M.: Úvahy v samote. Bratislava 1991.
- [4] WITTGENSTEIN, L.: Rozličné poznámky. Praha 1993.

Príspevok vznikol vo Filozofickom ústave SAV ako súčasť grantového projektu č. 22050/96.

PhDr. Tatiana Sedová, CSc.
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava
SR